

RECENSIE

NIEUWE ATLAS NEDERLANDSE BLADMOSSEN door
J.Landwehr

Rienk-Jan Bijlsma & Gerard Dirkse

Het is alweer twee jaar geleden dat de eerste druk van de Nieuwe Atlas Nederlandse Bladmossen getekend en geschreven door J.Landwehr is verschenen als nummer 38 van de 'Natuurhistorische Bibliotheek van de K.N.N.V'. Een bespreking ervan heeft in ons blad nog niet plaats gevonden. Omdat deze uitgave ten opzichte van de vorige uitgaven van de 'Mossenatlas' nogal verschilt, waardoor niet alleen beginnende gebruikers er soms moeite mee hebben en we de indruk hebben dat de Nieuwe Atlas minder snel z'n weg vindt dan de 'oude', volgt hier een bespreking.

Het dikke boek (568 pag.) zit stevig in de band en zal daardoor minder snel bij intensief gebruik een losse rug krijgen. Ook het in kleur uitgevoerde stofomslag zal door de stevige uitvoering, zelfs bij dagelijks gebruik het boek lang blijven sieren en beschermen. De inhoud bestaat uit 14 hoofdstukken, waarvan er acht tot de administratieve noodzakelijkheden moeten worden gerekend: 5 Verklaring van gebruikte termen, 7: Systematiek, tevens lijst van opgenomen soorten, 8: Lijst van afkortingen, 10: Verklaring van de wetenschappelijke namen van een aantal blad- en levermossen, 11: Belangrijke synoniemen, 12: Literatuur, 13: Register van Wetenschappelijke namen, 14: Register van Nederlandse namen. Van de overige zes hoofdstukken zijn er vijf als inleidend te beschouwen; 1: Voorwoord, 2: Het fenomeen 'mos', 3: Groeiplaatsen, 4: Vermenigvuldiging, 6: Enkele belangrijke kenmerken.

Het mijmerende hoofdstuk over het fenomeen 'mos' bevat vier zeer fraaie kleurenafbeeldingen. Het hoofdstuk over groeiplaatsen, dat een belangrijke vervanging had kunnen zijn van de in deze uitgave ontbrekende, door J.J.Barkman verzorgde aantekeningen over

groeiplaatsen in de vorige drukken van de Mossenatlas, bevat helaas zeer weinig tekst in minder dan telegramstijl. Wel bevat het royaal uitgevoerde aquarellen van landschappen, maar deze houden nauwelijks verband met wat de tekst genoemd zou kunnen worden. Misschien moet dit hoofdstuk als een kunstzinnige uiting worden beoordeeld.

Verreweg het belangrijkste onderdeel van het boek vormen de ongeveer 480 platen met afbeeldingen van Nederlandse mossen. De samenstelling hiervan is tot stand gekomen in samenwerking met A. Touw en W.V. Rubers, die, puttend uit hun ervaring, opgedaan tijdens de revisie van alle Nederlandse bladmossen, vele nuttige aanwijzingen hebben kunnen geven. Hierdoor is de Nieuwe atlas te beschouwen als het eerste deel van de 'Mosflora van Nederland', die in vergevorderde staat van voorbereiding is. Voor het tekenwerk moeten we Landwehr prijzen. Wie ook wel eens heeft geprobeerd mossen te tekenen, weet hoeveel geduld en volharding men moet oefenen om enkele toonbare resultaten te verkrijgen. Voor het bijeen werken van een collectie als deze moet men een deel van zijn leven offeren. Daartoe zijn er niet veel in staat. Landwehr wel. Eindelijk is er een betrouwbare verzameling afbeeldingen van de Nederlandse bladmossen, die men elke belangstellende kan aanraden, zonder daarbij meteen een lijst errata te hoeven leveren. Het boek kan zonder reserve worden aanbevolen aan iedereen die belang stelt in mossen. De volgende opmerkingen doen daar niets aan af.

De volgende algemene opmerkingen kunnen worden gemaakt:

1. De herkomst van het getekende materiaal is niet aangegeven. Voor sommige soorten kan men vermoeden dat er gebruik is gemaakt van materiaal uit het buitenland.
2. Er zijn veel details afgebeeld die voor een determinatie niet ter zake doen. Hierdoor moet men in de platen zijn weg vaak zoeken.
3. De afbeeldingen op sommige platen zijn helaas dichtgelopen, waardoor zij slordig ogen. Zorgvuldige reproductie had dit kunnen voorkomen.

4. Het ontbreken van enige specifieke toelichtende tekst is een gemis voor de meeste gebruikers. Alleen een zeer kleine kring van ingewijden is nu in staat het boek zonder veel vragen te gebruiken. Een korte toelichting per soort betreffende groeiplaats en kenmerken zou op zijn plaats zijn geweest.

Tot slot volgen enkele specifieke opmerkingen bij hoofdstuk 9 (Afbeeldingen van bladmossen).

Verdwenen namen

Om drie redenen kunnen ten opzichte van de vorige drukken van de Mossenatlas namen zijn verdwenen. Ten gevolge van nomenclatorische veranderingen en andere naamsubstituties is een aantal namen gewijzigd, zoals *Grimmia alpicola* var. *rivularis* die nu moet worden gezocht onder *Schistidium rivulare* en *Drepanocladus revolvens* die nu *Scorpidium revolvens* moet heten. De meeste vandeze veranderingen vindt men vermeld in hoofdstuk 11: Belangrijke synoniemen. Door het samenvoegen van taxa kunnen ook namen zijn gewijzigd. Voorbeelden hiervan zijn; *Plagiothecium succulentum*, *Philonotis cespitosa* en *Bryum microerythrocarpum*, die zijn samengevoegd met resp. *P. nemorale*, *P. fontana* en *B. rubens*. Ook deze wijzigingen vindt men verklaard in hoofdstuk 11. Het samenvoegen van *Bryum gemmiparum* en *B. alpinum* en dat van *Hypnum lindbergii* met *H. pratense* gebeurt echter geruisloos. Voor een verklaring zal men moeten wachten op 'deel 2 van de Bladmosflora'.

De derde reden waarom namen kunnen zijn verdwenen is dat de betreffende soort in de Moosenatlas ten onrechte werd opgegeven als inheemse soort. Dit betreft de volgende soorten: *Amblystegiella subtilis*, *Barbula reflexa*, *Bryum elegans* (*capillare*), *B. funckii*, *B. mamillatum* (*warneum*), *B. gemmiparum* (*barnesii*), *Campylium hispidulum* (*calcareum*), *C. radicale* (*Amblystegium serpens*), *Campylopus polytrichoides* (*introflexus*), *Cynodontium bruntonii*, *C. polycarpum* (*Ceratodon purpureus*), *Dicranella subulata*, *Didymodon cordatus* (*trifarius*), *Fontinalis squamosa* (*antipyretica*), *Grimmia decipiens*, *G. orbicularis*, *Gymnostomum calcareum*, *Orthotrichum rivulare* (nog steeds afgebeeld, echter met de toevoeging 'niet inlands'). *Pohlia sphagnicola* (*nutans*), *Scleropodium tourettii*, *Sphagnum falcatum*, *Trichostomum tenuirostre* (*Didymodon dinuosus*) en *Weissia tortilis*.

De namen tussen haakjes geeft aan onder welke naam de betreffende platen in de Nieuwe Atlas zijn te vinden. Geen naam tussen haakjes geeft aan dat de betreffende plaat in de Nieuwe Atlas is weggelaten. De oude plaat van *Seligeria recurvata* draagt nu ten onrechte de naam *S. pusilla* met de toevoeging 'niet in Nederland gevonden'.

Nieuwe namen

De Nieuwe Atlas bevat vele nieuwe namen die zijn gebruikt om de volgende drie redenen. Ten gevolge van nomenclatorische veranderingen zijn o.a. *Bryum angustirete* en *Mniobryum pulchellum* gewijzigd in resp. *B. algovicum* en *Pohlia lescuriana*. De meeste van deze wijzigingen zijn op te sporen via hoofdstuk 11. Door het opsplitsen van soortengroepen wordt de aanwezigheid van de volgende namen verklaard: *Bryum barnesii*, *B. torquescens*, *Fissidens gymnandrus*, *Pohlia*'s uit de groep *annotina* en *Tortula calcicolens*. Tenslotte zijn er sinds de laatste druk van de Mossenatlas vele soorten voor het eerst in Nederland herkend. Die welke tijdens de revisie van de Nederlandse bladmossen zijn ontdekt en waarvan alleen herbarium-materiaal bestaat zijn in de volgende lijst met een * aangegeven. De overige soorten zijn recent in Nederland aangetroffen. *Polytrichum alpinum*, *Octodiceras fontanum*, *Distichium inclinatum*, *D. capillaceum*, *Dichodontium pellucidum*, *Aloina brevirostris*, *Tortula vahliana**, *Tortula grandiretis*, *Cinclidotus danubicus*, *Hymenostomum squarrosum**, *Grimmia laevigata*, *G. arenaria**, *Orthotrichum rupestre*, *Pohlia andaluscia**, *Bryum donianum**, *Plagiommium medium*, *Plagiopus oederia**, *Pterigynandrum filiforme*, *Cirriphyl-lum rechenbachianum**, *Brachythecium plumosum*, *B. oedipodium*, *Taxiphyl-lum wissgrillii*, *Homonallium incurvatum**, *Hypnum pallescens* en *Rhythidiadelphus subpinnatus*.

Nieuwe platen

Uiteraard zijn van alle nieuw ontdekte soorten platen opgenomen. Verder zijn veel foute namen en dubieuze afbeeldingen vervangen, waarmee een einde is gekomen aan veel verwarring, bijv. met betrekking tot *Dicranum bonjeanii*, *Campylopus fragilis*, *Tortula virescens*, *Pleurochaete squarrosa*,

Drepanocladus sendtneri, *Thuidium delicatulum*, *Eurhynchium speciosum*, *Rhynchostegium megapolitanum*, *Homalothecium lutescens*, *Cirriphyllum crassinervium*, *Brachythecium mildeanum* en *B. salebrosus*.

Gewijzigde platen

Op veel platen zijn belangrijke details toegevoegd, zoals tubers en kenmerken van rhizoiden (*Ditrichum*, *Anisothecium*, *Leptobryum* e.d.), de okselgemmen van *Dicranoweissia cirrata*, de typische broedtakken van *Campylopus flexuosus* en de kapselkenmerken van *Ulota crispa* s.l. Sommige belangrijke details ontbreken echter nog; huikjes en stomata op de kapsels van *Pleuroidium* ssp.; de bladschede de annulus en het peristoom van *Aloina* ssp.; de habitus in droge toestand van *Cinclidotus* spp.; de micro- en macronemata van *Rhizomnium* spp.; de ventrale nerfcellen bij *Didymodon* spp.; en *Tortella* spp. Betrekkelijk veel platen in de Nieuwe Atlas zijn opgebouwd uit elementen van de 'oude' platen en aangevuld met nieuwe details. Zo bevat de plaat van *Schistidium apocarpum* delen uit de 'oude' plaat van *Grimmia apocarpa*, *G. conferta* en *G. apocarpa* var. *bistratosa* benevens een nieuw getekend omwindselblad. Deze 'assemblage-techniek' heeft een enkele keer tot bedenkelijke resultaten geleid; de afbeelding van het steriele materiaal op de 'oude' plaat van *Pylaisia polyantha* (waarvan het zeer waarschijnlijk is dat het *Hypnum cupressiforme* voorstelt) is in de Nieuwe Atlas voorzien van mannetjes en fraaie *Pylaisia*-kapsels; van de 'oude' plaat van *Pottia davalliana* is de afbeelding van de spore met lange stekels verwijderd en dezelfde plaat heet nu *P. davalliana* ssp. *conica*; de 'oude', niet te interpreteren afbeeldingen van *Fissidens pusillus* en *F. pusillus* ssp. *minutulus* zijn in de Nieuwe Atlas verdeeld over de platen van *F. viridulus* en *F. pusillus* var. *tenuifolius* en voorzien van meer details en enkele nieuwe habitus-afbeeldingen.

Fouten

Aanwijsbare fouten zijn er niet veel meer te vinden. Wat dit betreft is deze uitgave bijna perfect. De volgende kleine foutjes zijn nog aanwezig:

38. *Ditrichum lineare*. Volgens Rubers (in lit.) behoort het kapsel tot *D. pusillum*.
- 153.a. *Seligeria pusilla*. Deze afbeelding heeft betrekking op *S. recurvata*.
- 182 & 186. *Bryum warneum* resp. *B. algovicum*. Het afgebeelde exostoom behoort niet bij deze soorten.
- 190a. *Bryum capillare*. De tekst 'modificatio (elegans)' moet vervallen. *B. elegans* is een goed soort, maar komt niet in Nederland voor.
206. *Bryum bicolor*. De okselgemmen die zijn afgebeeld behoren niet tot deze soort, maar tot *B. gemmiferum*, wat helaas weer tot veel verwarring zal leiden.
- 215a. *Plagiommium ellipticum*. Het detail van de zeer lang en breed aflopende bladen is kenmerkend voor *P. elatum*.

Elke serieuze mossenliefhebber zal de Nieuwe Atlas moeten aanschaffen. Het ware te wensen geweest dat het boek verschenen was als deel 1 van de Bladmosflora van Nederland.

Landwehr, J., 1984. Nieuwe Atlas Nederlandse Bladmossen
Thieme Zutphen.

Te bestellen bij: Bureau K.N.N.V, 1718 BJ Hoogwoud.
Postgiro 13028. Prijs (leden) f 77,00, en voor niet-
leden f 99,50.

Climacium
dendroides